

ȘTEFAN LUCHIAN – PICTORUL FLORILOR ȘI AL MELEAGURILOR MOINEȘTENE

Vasile ISCU-LĂCĂTUȘU¹
vasileisculacatusu@yahoo.com

ABSTRACT: Ștefan Luchian was born in Ștefănești, a village of Botoșani County, as the son of Major Dumitru Luchian and of Elena Chiriacescu. The Luchian family moved to Bucharest in 1873 and his mother desired that he would follow his father's path and join the Military School. Instead, in 1885, Luchian joined the painting class at the Fine Arts School, where he was encouraged to pursue a career in art by Nicolae Grigorescu, whose work was to have a major impact on his entire creative life. Starting in autumn of 1889 Luchian studied for two semesters at the Munich Fine Arts Academy, where he created copies of the works by Correggio and Rembrandt housed in the Kunstareal. After his return to Romania, he took part in the first exhibition of the *Cercul Artistic* art group.

He showed himself unable to accept the academic guidelines imposed by the Bavarian and Romanian schools. The following year, he left for Paris, where he studied at the Académie Julian, and, became acquainted with impressionist works of art. Luchian's painting *Ultima cursă de toamnă* shows the influence of Édouard Manet and Edgar Degas, but also echoes of the Société des Artistes Indépendants, Modernism, and Post-impressionism (also obvious in works created after his return to Bucharest).

This work is an extract from a larger biographic work about Ștefan Luchian and his relation with Moinești area.

KEYWORDS: pastels, painting, symbolist movement, Art Nouveau.

Ștefan Luchian s-a născut la 1 februarie 1868, în satul Ștefănești, județul Botoșani, aproape de Prut, nu departe de Ipoteștiul lui Eminescu, de Livenii lui Enescu și Botoșanii lui Iorga. Tatăl său, Dimitrie, moldovean din Galați, prieten cu Alexandru Ioan Cuza, militar, om drept și adânc patriot, este și el unul din înfăptuitorii Unirii Principatelor. Așa s-ar explica și căsătoria lui cu o munteancă, Elena, mama lui Ștefan, o femeie melancolică, cu ochii mari, fața prelungă și firavă, nu lipsită însă de energie și simț practice,

¹ Învățător, Școala Gimnazială Bucșești, Comuna Poduri, județul Bacău.

pecetluind și în acest fel personal actul unirii celor două ținuturi românești. Când Ștefan avea cinci ani, familia se mută la București. Tatăl său va muri în anul războiului pentru independență cu durerea în suflet de a nu fi putut lua parte la luptă. Băiatul, de nouă ani, rămâne orfan în casa de pe strada Popa Soare, unde, ca la țară, i se vor desfășura copilăria și anii claselor primare. Liceul „Sf. Sava” îl trece ca elev de mijloc, bun mai ales la desen.

În 1885 se înscrie la Școala de Belle-Arte și urmează totodată cursurile de flaut la Conservator. După patru ani absolvă Școala de Belle-Arte.

Personalitatea care l-a marcat în această perioadă este Nicolae Grigorescu. După absolvire, pleacă cu o bursă la München, unde va rămâne un an. De la München, după o scurtă revenire în țară, va pleca pentru doi ani la Paris, unde, mai ales prin intermediul muzeelor și colecțiilor particulare, cunoaște mai mulți artiști ai Franței.

În 1892, murindu-i mama, Luchian se întoarce acasă și nu va mai pleca toată viața din țară. Averea ce o moștenise, neștiind s-o administreze cu măsură, o pierde curând, iar începutul veacului îl găsește în spitalul Pantelimon, sub îngrijirea neurologului Gheorghe Marinescu. Boala îi va reveni periodic până ce, în anul 1910, va fi aproape total paralizat.

Boala și sărăcia au avut, ca asupra atâtor oameni mari, efecte puternice. Luchian le-a purtat cu demnitate și răbdare și, mai ales, le-a biruit prin marea sa înzestrare care a transfigurat înfrângerea exterioară a trupului în triumf sufletesc, atât de grăitor în opera de maturitate întinsă pe întâiul deceniu al veacului. În lumina acestei biruințe lăuntrice care lasă în urmă o operă ce reprezintă sufletul unui popor, va trece în somnul de veci într-o noapte de iunie 1916, lăsându-ne să-l căutăm și să-l întâlnim de acum încolo în nemuritorul său suflet tănuit de culorile ce-i mărturisesc iubirea.

Opera lui Luchian se constituie din peisaje, flori și portrete. Luchian pictează după natură, lucrările sale exprimând realitatea unui loc. A pictat diferite peisaje din București și împrejurimi: Filipeștii de Pădure (1903), Brebu (lângă Ploiești, 1908), Moinești (1909). În aceste localități, în afară de peisaje, a pictat portrete.

Luchian vine dintr-o tradiție românească veche. Bunicul lui dinspre tată, boierul Andrei, era zugrav de biserici. Luchian însuși va împlini această îndeletnicire pictând și el câteva biserici. Cu semnificație s-a socotit toată viața zugrav. Nu din sărăcie lăuntrică vine zugravul spre natura necuvântătoare, ci din bucuria cuvântului care-i susține și desăvârșește propria viață și împarte în natură, căldură și frumusețe. De această finețe

spirituală sunt pătrunse imaginile naturii în tablou, și acest aur sufletesc adăugat naturii face ca o floare pictată de Luchian să fie mai mult decât cea din grădină.

Se spune, în adevăr, că arta ctitorește un loc, îi dă amprenta statorniciei și chipului omului. Natura este mereu permanentă și posibilă. Ea devine plenară, se înfrățeste cu omul în vederea înnobilării unui loc, a ridicării acestuia la rang de Patrie, când omul vine spre natura primă cu o a doua natură a sa, cea spirituală.

Dacă privim îndelung autoportretul, zugravul cu pensula, instrumentul ce i-a fost încredințat, simbolul mijlocitorului dintre om și făpturile lumii. Așa cum plugul este mijlocitor între ploi și semințe, între cer și pământ, în vederea rodniciei, pensula este lancea care cheamă sângele la viața spirituală din natura moartă. Ținută între buricele celor trei degete ale mâinii drepte, ea exprimă voința de a lucra ce-l smulge pe om din pasivitate, pentru angajare în luptă spirituală. Luchian nu-i un om oarecare în autoportret, ci zugrav, adică instrument în mână pensulei-bisturiu care vindecă rănilor acestuia umil pământ smuls din uitare, într-o nouă însuflețire în lumina culorilor.

Această pensulă în mână pare un vrej uscat de lemn ce a înmugurit. Mâna nu-i decât rădăcina în care a fost altoit acest vreasc, iar trupul din care pleacă mâna nu-i decât pământul cu ochi și fântâni, cu focuri mocnind și râpi istovite. Văd cum mugurul pensulei va da în floare pe măsură ce ochii aceștia vor istovi sălașul suferinței. Iar acești ochi mari și blânzi ascund în adâncul lor aurul Voronețului, căci înainte de a-i fi văzut în straie românești pe cei vechi, i-a văzut în straie de voievozi pe pereții mănăstirilor. Și câte nu spun acești ochi ai lui Luchian, ochii blândeții care știu ce este lucrarea din zori până-n noapte târziu!

Luchian nu-și propune subiectele. Subiectele sunt propuse de bucuria înzestrării sale la fața locului, în ziua în care se apucă de lucru, iar starea vremii, starea naturii și luminii prin care pictorul pătrunde fința acesteia nu pot fi prevăzute. Această realitate face din artist un martor al mărturisirii adevărului unui loc. Așadar, lucrările sale exprimă realitatea locului.

Trei veri prind contur îndeosebi din acești ani de maturitate și prin aceea că sunt amintite în scrisorile sale, anume: vara din 1903 la Filipeștii de Pădure, cea a lui 1908 la Brebu și cea din 1909 la Moinești. La Filipeștii de Pădure el pictează chipuri de copii, mama și copilul și tipuri de țărani cu o expresie gravă și liniștită.

Vara anului 1908, cel mai rodnic din viața lui, Luchian și-o petrece la mănăstirea Brebu, pe Valea Doftanei. Aici pictează vreo treizeci de tablouri. Amintim câteva: „*Turnul de la Brebu*”, „*Casa lui Moș Gheorghe*”, „*Bucătăria călugărescă*” etc. Această vară fecundă la Brebu, reluată cu aceeași intensitate inspiratoare un an mai târziu la Moinești, face din Luchian un peisagist de valoare universală.

... Sunt ceasuri istorice importante pentru poporul român, când prin creatorii săi își continuă tradiția, când evenimentele istorice, ctitoriile sunt mutat din anale în lucrări de artă, din viața istorică legată de o anumită epocă devin viața spirituală pentru toate generațiile. Eminescu mută viața și luptele lui Mircea cel Bătrân în poem, Luchian mută aceste lupte ale bucuriei pământului românesc în tinerețea culorilor.

Așa se explică și faptul că evenimentele politice ale României, care trecea prin ceasuri hotărâtoare ale istoriei sale, sunt marcate și de pensula lui Luchian. Astfel, Războiul pentru Independență este redat în patru tablouri: „*Sentinela de la 1877*”, „*O santinela*”, „*Roșiorul*” și „*Curaj*”.

Altui ceas de restriște în viața poporului nostru, anii din preajma răscoalei țărănești din 1907, Luchian îi va răspunde cu câteva lucrări memorabile, dintre care cea reprezentând țărani „*La împărțitul porumbului*” este o capodoperă. Lucrarea este inspirată din împrejurările Bucureștiului, la Chiajna, în 1905. Tabloul redă un drum de țară cu un grup de țărani înfomețați, îndreptându-se ca un tăvălug amenințător spre primărie, să-și ceară drepturile. Pictorul înfățișează în tușe scurte trăsăturile caracteristice ale grupului: ură, dârzenie, amenințare, indignare. Fețele câtorva peisaje, schițate sumar, duritatea liniară, totul sugerează tensiunea psihică. Tabloul devine preludiul marilor răscoale din 1907, când țărănimea noastră s-a ridicat, cerându-și drepturile și pământul pe care-l muncea.

Grupul compact de necăjiți strânși unul în altul în frigul drumului, în pas mohorât și cu fețe ostenite, este spart de o apariție nădăjduitoare: chipul unei femei cu pruncul în brațe înfășat, văduva și orfanul care trebuie să aibă parte și ei la împărțitul pâinii. Această imagine a femeii cu copilul în brațe ridică întregul tablou la o semnificație mai profundă: nu-i vorba aici de niște vagabonzi neisprăviți, trândavi, ci de cei mai nobili și mai statornici fii ai acestui pământ, țărani români, păstrătorii și purtătorii peste veacuri ai virtuților celor mai ziditoare ale caracterului omenesc. Specula, alcoolismul, îndobitocirea celor umili și mulți de către o minoritate trebuiau

abolite. Pe acest drum al înseninării, apărându-și dreptul și ființa istorică, par a fi porniți în pibegie țărani lui Luchian.

Celelalte imagini din perioada răscoalelor țărănești sunt și mai dure-roase: „*Dijma în Moldova*”, „*Durerea*”, „*Sfârșit 1907*“:

Toate acestea mărturisesc atașamentul lui Luchian față de oamenii care duc greul acestei națiuni. Chipurile atâtor oameni nebăgați în seamă, săraci și necunoscuți, atrag atenția în primul rând pictorului: spălătoresele și florăresele, aceste suflete senine în anonimatul lor, cobzarul și Moș Gheorghe, bragagiul sau o babă torcând, niște copii săraci plecați cu colindul în noaptea Crăciunului, oamenii la lucru cu sapa, țărănci cu urciorul pe umăr, iar lângă toate aceste justificate personaje, autoportretul zugravului.

În spiritul acestei solidarități cu cele simple și adevărate, cu ființa vie a poporului său, cu acești oameni de rând care alcătuiesc sarea pământului de pretutindeni, trebuie înțelese și peisajele lui Luchian, tot atât de simple și de grăitoare ca omul locului.

Mai mult decât oricare alt pictor român, Luchian a iubit florile, a căror gingășie și proșteime îl făceau să-și uite suferința. Le iubea gingășia pură, ca o promisiune de viață, le iubea coloritul cald pe care nu o dată l-a transpus pe pânzele sale. Le așeza în oale de pământ, „*fiindcă sunt de la noi, le stă frumos într-o oală făcută tot la noi*”, le compunea cu grijă, împlinind din aranjamentul lor adevărate poeme cromatice.

În urcior ajunsă, în ulcea sau căldărușă de aramă, floarea este altceva decât cea din natură. Floarea în natură poate fi acolo pentru sine, pentru fluturele și albina care o cercetează, pentru ciocârlie și greier. Ruptă din matca ei și adusă în urcior, floarea pare a nu mai fi pentru sine, ci pentru om; fragila sa alcătuire cunoaște ceasul unei înstrăinări și înnoiri necunoscute în brațele naturii. Roza a devenit rozetă, înscrisă în arta decorativă ce înnobilează fața Europei în atâtea ctitorii nemuritoare. Garoafa, ca și liliacul ori crizantema, în poem sau în culoare, sunt simboluri cu semnificații morale și spirituale făuritoare de civilizație, de omenie.

Dintre flori, anemonele par a fi răscolit cel mai adânc geniul lui Luchian. Celebra pânză din anul 1908 – la care se referă Ionel Jianu în articolul „*Am revăzut Anemonele*” lui Luchian, publicat în revista „*Literatorul*”, în 1992, articol ce-l prezentăm în continuare – poate fi socotită culmea creației sale, testamentul marelui pictor.

Anemona sălbatică este floarea de primăvară. Denumirea populară la noi este floarea-Paștelui sau floarea-vântului. Nu întâmplător această este

floarea pe care și-o alege ca simbol al vieții sale, mai ales în anii durerii, când trupul său paralizat încetează a-l mai sluji și când apelează printr-un efort suprauman la anima din el, la suflarea de viață care-i mai rămăsese pentru a-și exprima atașamentul față de lumina iubirii tănuite în culoarea naturii renăscătoare. Anemonele lui Luchian mărturisesc izbânda asupra morții și întunerului, inspirând bucurie și dor de viață.

Apogeul pictorului Ștefan Luchian este consfințit prin operele realizate la Moinești, în vara anului 1909. Baza cutezanței noastre de a comenta cel mai important moment din evoluția sa artistică se sprijină pe sentimentalism, pentru că Moineștiul eternizat de Ștefan Luchian este locul natal al profesorului Ovidiu Munteanu și orașul unde celălalt autor locuiește. Acest considerent a contribuit ca mesajele creațiilor sale să ajungă mai ușor la inimile noastre.

Contactul cu plaiurile moineștene a deschis o fază hotărâtoare în definirea stilului personal, a originalei sinteze cromatic-decorative, a determinat punctul culminant al carierei artistice a lui Luchian. În cercul marilor artiști, el reprezintă o personalitate remarcabilă care a intuit în mod extraordinar complexitatea sufletului omenesc și, în aceeași măsură, a explorat farmecul absolut al naturii, reușind să le transpună cu genialitate în pictură. Fascinat de formidabila comunicare a omului cu natura, pe cât de perfectă, pe atât de spectaculoasă, a reflectat-o cu consecvență în lucrări, înzestrându-le cu un bogat conținut umanist.

Se știe că arta plastică românească a fost remarcată și recunoscută de mult timp în ansamblul artei europene. În acest sens, mai bine de un secol, pictorii români s-au implicat impetuos în mișcarea de creație pornită de la Paris, au participat și au avut un aport fructuos la promovarea culturii în Europa.

Deși format la școala franceză modernă, Ștefan Luchian nu și-a pierdut identitatea artistică românească; a rămas în întregime român și, în același timp, universal. De altfel la baza tematicii operei sale stă arta populară, ale cărei particularități excepționale le-a asimilat în pictură, contribuind la constituirea unei culturi vizuale specifice românești.

De câte ori suntem ispitiți de culorile unui buchet de flori, de câte ori suntem captivați de o priveliște ce ne predispune la contemplare, de atâtea ori gândurile ne poartă la Ștefan Luchian, artistul care a îmbrăcat pictura în veșmântul magic al poeziei.

Din tinerețe și-a închinat întreaga viață scopului generos al creației, dar începând cu anul 1902, o boală necruțătoare încerca să-i întunece existența cu urmări demoralizatoare. În timpul când a fost internat în spital, i-a trimis o scrisoare scriitorului C. Mille, din care reiese că o deznădejde apăsătoare îi tulbura chinuitor zilele: „... Cât e de greu să trăiești când ești sănătos, dar încă bolnav! Ziua mai merge, fie că lumina te mai înviorează, fie că mai mișcă ceva împrejur, dar noaptea e groaznică aici, în spital. Încă nu m-am deprins cu ideea că nu pot umbla și câteodată mă uit și voiesc să mă dau jos din pat și, când văd că sunt țeapăn, mă îngrozesc și încep să plâng ... Am fost un om prigonit de soartă și fără de noroc. Un singur lucru mă întristează mai mult și acesta este că nu pot face pictura pe care am iubit-o atât de mult“.

Deși șubrezit de boală și necazuri, a înfruntat vicisitudinile vieții, găsindu-și mângâierea în speranțele încurajatoare, apărute pe neașteptate, ca o promisiune izbăvitoare. Ernest Cocea, un modest funcționar la Căile Ferate, om cu trăsături de caracter rar întâlnite, îl aduse în casa familiei sale pentru a fi îngrijit îndeaproape. Soția lui Ernest Cocea, Paolina, era vara primară a lui Luchian, mama sa fiind sora maiorului Dumitru Luchian, tatăl pictorului. Femeie cucernică și inimoasă, ani de-a rândul l-a îngrijit cu devotament de soră, l-a vegheat în momentele grele ale bolii, până la sfârșit.

Cei trei copii ai familiei Cocea: Lorica, Vintilă și Vlad l-au înconjurat cu o nemărginită dragoste pe „nenea Fane”, care cu mărinimie le îndeplinea toate capriciile puerile. De fapt, el însuși era înzestrat cu suflet de copil, încât în decursul vieții a văzut și a reproduș natura fără prejudecăți. Din dorința de a cunoaște profund universul candid al copiilor, încărcat cu bizarerii și nostimade, analiza cu discernământ manifestările lor interesante, găsindu-le, de cele mai multe ori, uimitoare.

Ernest Cocea, Paolina și cei trei copii, aceste ființe minunate, au fost permanent alături de el, au avut un rol hotărâtor în evoluția artistică, stimulându-l, iar în situațiile precare l-au sprijinit cu abnegație, pentru a le învinge. Astfel, trăind în ambianța caldă de familie, se simțea fericit că pronia cerească îi adusese liniștea sufletească, ușurându-i suferințele, crizele haotice ale bolii.

La ieșirea din spital, ilustrul neurolog Gheorghe Marinescu îi recomandase odihnă totală, dar nu se putea împăca cu gândul de a renunța la ce avea de făcut mai bun, pictura. Între timp își recăpătase vigoarea de

înainte, începea să fie impulsionat de o forță interioară uriașă de a lucra, era tentat cu vehemență de planuri creatoare.

Pentru restabilirea sănătății, în anii următori a făcut mai multe călătorii în stațiuni balneoclimaterice și în regiuni de munte: la Techirghiol, Govora, Filipeștii de Pădure, Brebu și la Moinești.

La Moinești, ultima călătorie, peisajele patetice l-au cucerit din capul locului, bucurându-se ca un copil. În luna iulie, 1909, împreună cu familia Cocea, sosește la Moinești, pe atunci un târg în plină dezvoltare al județului Bacău, o zonă de munte cu izvoare de apă minerale. Dornic de liniște, nimerise pe niște meleaguri cu duh de basm, asemănătoare cu cele de la Ștefănești, leagănul copilăriei sale.

Ernest Cocea, om cu experiență în majoritatea situațiilor, venise cu tot calabalâcul, pentru care închiriasse trei camere, deprins să se gospodărească după toate regulile. Ca și la București, se ocupa de cumpărături, făcea piața și, cât era ziua de mare, își găsea ceva de lucru. După asfințitul soarelui își permitea să facă o plimbare, în timp ce soția sa, o gospodină perfectă, ajutată de Lorica, acum elevă la liceu, făcea menajul pentru toți. În afară de ustensilele pentru pictură, Luchian își adusese gramofonul și plăcerile cu muzica preferată, iar copiii, precauți, l-au luat și pe Ghiță, un pisoi poznaș și hoinar fără pereche. Considerat mascota casei, pictorul nu neglijase să-l picteze pe motanul răsfățat, surprinzându-l într-o ipostază de destindere, probabil aceea a „siestei“.

Cu un an în urmă, Ghiță a fost luat și în călătoria de la Brebu, însă cum era neastâmpărat, le-a jucat o festă de toată frumusețea. De la Brebu s-au întors cu automobilul unui prieten, care pe drum a avut o pană de motor. Mașina se oprise în câmp la câțiva kilometri de Ploiești. Încinși de zăpușeală, copiii au coborât nerăbdători din mașină și, pe lângă ei, Ghiță o zbughise înaintea lor, făcându-se nevăzut în desișul lanului de porumb de lângă marginea drumului. Neobosiți, cei doi frați și Lorica au căutat pisoiful ușarnic peste tot. Dispăruse fără urmă, ca și cum l-ar fi înghițit pământul. Șoferul s-a trudit în zadar să repare defecțiunea motorului, căci a fost nevoie ca mașina să fie trasă de o căruță cu boi, cu chiu cu vai, până la Ploiești. Indispuși de cele întâmplare, înconjurați de bagaje, soții Cocea, Luchian și copiii așteptau tăcuți sosirea trenului pentru București. Deodată, mare le-a fost surpriza: Ghiță apăruse pe peron, mieunând, căutându-și de zor protectorii, care rămăseseră uluiți de istețimea odorului lor. Vrând-nevrând, Ghiță făcuse o plimbare de mai mulți kilometri, ca să-și găsească stăpânii.

După câteva luni de la vizita lui George Enescu, într-o dimineață de iunie, „pictorul florilor” s-a despărțit de viața pământeană, pășind într-o lume mai dreaptă, asemenea unei stele căzătoare ce își schimbă locul pe bolta infinită a cerului. Imprevizibilul sfârșit al neîntrecutului mesager al picturii românești s-a petrecut la vârsta când mai avea multe de spus oamenilor. Dimineața zilei de 28 iunie 1916 a fost cea mai tristă pentru familia Cocea.

Primele flori au fost aduse de fiica Saftei Florăreasa, modelul de odinioară. Ca și mama ei, mai întâi, lasă o parte din flori la casa pictorului, iar cu celelalte se duce să le vândă în Piața Amzei.

Acum, omul blând și milostiv care o pictase pe mama și pe bunicul ei, Moș Nicolae Cobzarul, nu mai era; plecase într-o lume mai bună, din păcate necunoscută cât trăise pe pământ.

Trandafirii, crinii și garoafele culese în zorii zilei, stropite cu roua dimineții, așteptau să fie pictate de pictorul lor, dar, la fel ca pe cei dragi, le părăsise și pe ele pentru totdeauna.

Întâlnirea cu meleagurile moineștene a însemnat împlinirea viziunii artistice a lui Ștefan Luchian, marcând un apogeu încununat cu o operă prodigioasă, pătrunsă de umanism. Create la nivelul de exigență al artei mondiale, capodoperele sale sunt așezate la loc de cinste în muzeele și galeriile particulare de pretutindeni, reprezentând un tezaur inestimabil al patrimoniului național și universal.

De atunci, de la călătoria lui Ștefan Luchian din 1909 la Moinești, transformările survenite în așezarea de altădată și-au pus amprenta peste tot: acum sunt alte străzi, alte case, alți oameni, dar podoaba înconjurătoare a pădurilor și a colinelor a rămas neschimbată.

Pe dealul Osoiul, pictat odinioară de artist, astăzi străjuiește o construcție arhitectonică impunătoare și o cruce gigantică din fier, care domină maiestuos împrejurimile orașului. Instalată la cota cea mai înaltă a dealului, iluminată de rețele cu neon, simbolul statornic de milenii al credinței noastre strălucește feeric în timpul nopții ca o aură biruitoare asupra întunericului.

Anii trec pe lângă noi grăbiți, ireversibili, fără să-i putem opri în loc, dar întotdeauna martori fideli ai tuturor înfăptuirilor omeștești. Întrucât suntem pasageri prin colosul universului, se cuvine să lăsăm o pecete grăitoare pe unde am trecut, un semn al binelui sau al frumosului.

Mărturia viabilă a popasului efemer în lume al lui Luchian este opera sa. Ea va rămâne veșnic tânără. Va fi un mit încărcat cu multiple enigme ale frumosului pentru generațiile viitoare.

Bibliografie:

- [1] Vasile Iscu-Lăcătușu, Ovidiu Munteanu, *Ștefan Luchian: pictorul florilor și al meleagurilor moineștene*, Editura Egal, Bacău, 2007.